

налагодження економічної стабільності в країні, що відбуваються в банківській системі, бюджет-преса активно описує негативні процеси та явища, ній сфері та в межах конкретних організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Биби́к С.П. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / за ред. С.Я. Ермоленко. Харків : ФОЛІО, 2006. 623 с.
2. Биби́к С.П. Усна літературна мова в українській літературі повсякдення. Ніжин : Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 589 с.
3. Заліпська І.Я. Комунікативні ознаки української мови у прямому радіо- і телеефірі : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Тернопіль, 2013. 351 с.
4. Коваленко Б.О. Стилiстично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Кам'янець-Подільський, 2002. 182 с.
5. Мислива-Бунько І.Я. Складні слова в мові сучасної української преси: структура та стилістичні функції : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Луцьк, 2014. 276 с.
6. Навальна М.І. Динаміка лексику української періодики початку ХХІ ст. : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с.
7. Сербенська О.А. Інновації у мові сучасних українських мас-медіа. *125 років Наукового товариства імені Шевченка* : зб. наук. пр. і матеріалів, присвячений ювілею товариства. Львів, 2001. С. 158–177.
8. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наук думка, 1970–1980. Т. I–XI.

УДК 811.161.2'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.1.7>

ФРЕЙМОВА МЕРЕЖА КОНЦЕПТУ *КРУТИ* В УКРАЇНСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

FRAME NETWORK OF THE CONCEPT *KRUTY* IN UKRAINIAN INFORMATION SPACE

Кирилюк О.Л.,

orcid.org/0000-0002-9764-8756

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та журналістики

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

У статті представлено результати дослідження особливостей фреймової мережі концепту *КРУТИ* в українському інформаційному просторі. Крути є одним із важливих символів боротьби за українську незалежність, однак у публічному дискурсі часто трапляється різне трактування ролі цієї події в українській історії. Тому актуальності набуває дослідження особливостей вербалізації концепту *КРУТИ* з метою визначення відбиття важливої історичної події в мовній картині світу українців. Аналізу піддано 745 контекстів слововживань, в яких виокремлено 146 лексем і сполук як вербалізаторів концепту *КРУТИ*. До уваги бралися контексти, які характеризують подію доби визвольних змагань початку ХХ століття (Бій під Крутами) з погляду символізму в українській історії. Концепт *КРУТИ* розглянуто як домен для чотирьох інших концептів: власне *КРУТИ*, БІЙ ПІД *КРУТАМИ*, УЧАСНИКИ БОЮ, ВЛАДА. Матеріал дослідження уможливує структурування пропозицій слотів відповідно до трьох базових фреймів – таксономічного (ідентифікаційного), предметного (квалітативного) та акціонального. Найбільшою продуктивністю відзначається наповнення мережі таксономічного фрейму (72 одиниці/531 контекст) за схемою *КРУТИ* / є / чимось. Наступними за кількісними показниками є предметний фрейм – 43/129 та акціональний – 31 /85, які вказують на якісні характеристики та вчинення певних дій.

Структуру фреймових мереж концептів сформовано в межах двох груп: з 1) героїчною та 2) трагічною семантикою. У першій групі виділено 77 (52%) слів та сполук, які 553 (74%) рази вжиті в різних контекстах. Другу групу репрезентують 69 слів та сполук (47%), вжитих у 192-х контекстах (26%). Такі результати засвідчують, що в науковій та публіцистичній літературі серед вербалізаторів концепту *КРУТИ* переважають лексеми з позитивною семантикою та героїчним сприйняттям бою під Крутами.

Ключові слова: концепт, таксономічний фрейм, акціональний фрейм, предметний фрейм, теорія базових фреймів, слоти, концептуальна метафора

The paper presents the study findings of the specificity of frame network of the concept *KRUTY* in Ukrainian information space. *Kruty* is one of the important symbols of the struggle for Ukrainian independence, but in public discourse there is often a different interpretation of the role of this event in Ukrainian history. Therefore, the study of the peculiarities of verbalization of the concept *KRUTY* in order to determine the reflection of an important historical event in the linguistic picture of the world of Ukrainians becomes relevant. 745 contexts of word usage are analyzed, in which 146 lexemes and collocations are singled out as verbalizers of the concept *KRUTY*. Contexts that characterize the event of the liberation struggle of the early twentieth century (Battle of *Kruty*) in terms of symbolism in Ukrainian history are taken into account. The concept *KRUTY* is considered as a domain for four other concepts: actually *KRUTY*, *BATTLE of KRUTY*, *PARTICIPANTS OF BATTLE*, *POWER*. The research material allows structuring the slots proposals according to three basic frames – taxonomic (identification), subject (qualitative) and action. The most productive one is the filling of *taxonomic* frame network (72 units / 531 contexts) according to the scheme *KRUTY / is / something*. The next in quantitative indicators are *subject* frame – 43/129 and *action* frame – 31/85, which indicate the qualitative characteristics and performance of certain actions.

The structure of frame networks of concepts is formed within two groups: with 1) *heroic* and 2) *tragic* semantics. In the first group, 77 (52%) words and collocations are identified, which are used 553 (74%) times in different contexts. The second group is represented by 69 words and collocations (47%) used in 192 contexts (26%). Such results testify that the lexemes with positive semantics and heroic perception of the battle of *Kruty* prevail among the verbalizers of the concept *KRUTY* in the scientific and publicist literature.

Key words: concept, taxonomic frame, action frame, subject frame, theory of basic frames, slots, conceptual metaphor

Постановка проблеми. Фреймова семантика дає можливість віддзеркалити, вербалізувати досвід певного суспільства. Досліджуючи те, яке наповнення має фреймова мережа того чи того концепту, можна визначити особливості менталітету соціуму, його ставлення до реалій, явищ навколишньої дійсності чи до важливих історичних подій, національних культурних і політичних символів. Також такі дослідження дають можливість побачити існування в певному суспільстві кількох, часто полярних, поглядів щодо вербалізованих концептів. Вивчення фреймової структури важливих для української історії концептів-символів може продемонструвати особливості сприйняття концептів, які викликають неоднозначне ставлення і мають різне наповнення фреймової мережі залежно від індивідуальної картини світу мовця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. М. Мінський визначає *фрейми* як «структури даних, що призначені для представлення ситуації» [1, с. 254]. За Ч. Філмором, *фрейм* позначає абстрактну стандартну ситуацію, і щоб зрозуміти певний контекст, мовцю потрібен ментальний доступ до набору таких схематичних ситуацій [2, с. 120]. Структура фрейму передбачає наявність вершини (теми), тобто макропозиції, та *слотів* (терміналів), які заповнюються пропозиціями [3, с. 151]. Слоти всередині одного фрейму пов'язані між собою певними семантичними зв'язками, при цьому окремий слот може сам по собі бути фреймом (у свою чергу також складатися зі слотів) або одночасно бути елементом декількох фреймів [4]. Тобто *фрейм* – це завжди структурована одиниця знання, в якій виділяються певні компоненти і взаємозв'язки між ними; це когнітивна модель, яка передає знання й думки про певну, часто повторювану ситуацію» [5, с. 29].

Особливості фреймової структури різних концептів часто стають предметом дослідження мовознавців. Зокрема, інноваційні засоби об'єктивації концепту *ТЕРОРИЗМ* представлені в дисертаційній праці А. Семенчук [6]. Конвенційний зміст і трансформації акціоного фрейму концепту *HORROR* вивчає І. Андреева [7], фреймову модель концептуального простору *ТАЄМНИЦЯ* – К. Стрельченко [8], концептний зміст фрейму *ЗБРОЙНЕ ПРОТИСТОЯННЯ* – О. Карпенко [9], фреймові моделі мовленнєвих актів заперечення – О. Крайник [10]. Також структурні особливості фреймових мереж вивчають С. Жаботинська [11], С. Козак [12], Н. Костомарова [13], І. Савчук [14] та ін.

Постановка завдання. Крути є одним із важливих символів української історії. У науковому та публіцистичному дискурсах висвітлення подій бою під Крутами часто подають під двома різними кутами зору: або як трагедію, або як героїчну перемогу. Тому актуальності набуває дослідження фреймової структури концепту *КРУТИ* та визначення її ролі у сприйнятті важливої історичної події та відбиття її в мовній картині світу українців. Мета статті – дослідити особливості фреймової мережі концепту *КРУТИ* в українському науковому, офіційно-діловому та публіцистичному дискурсах. Завдання: 1) виявити вербалізатори концепту *КРУТИ* в досліджуваному дискурсі; 2) змоделювати структури фреймових мереж концептів залежно від двох поглядів на подію – *трагічного* й *героїчного*; 3) визначити семантичне наповнення слотів у межах фрейму. Методи: дискурс-аналіз, за допомогою якого мовні явища вивчені з урахуванням історичного та соціального контекстів; компонентний аналіз дискурсивної вибірки слововживань; концептуальний аналіз дає можливість описати вплив лексем та мікроконтекстів на світоглядну картину

мовців; теорія побудови фреймових мереж, розроблена С. Жаботинською [11, с. 83], дає можливість пояснити взаємозв'язок елементів у межах концептуальної структури. С. Жаботинська виділяє 5 базових фреймів, за допомогою яких можна конструювати концептуальну матрицю: *таксономічний, компаративний, предметний, посесивний, акціональний* [11, с. 83].

У цій роботі ми змодуємо семантичне наповнення структури трьох фреймів із п'яти. В основі *таксономічного (ідентифікаційного) фрейму* лежать відношення категоризації, які можна продемонструвати схемою: *ЩОСЬ є ЩОСЬ. У предметному (квалітативному) фреймі* характеристика здійснюється за якісними параметрами: *ЩОСЬ є ТАКЕ (якість)*. Структуру *акціонального фрейму* визначають дією АГЕНСА (суб'єкта): *АГЕНС діє за допомогою* (інструменту або помічника); *АГЕНС діє на* (пацієнс (об'єкт)); *АГЕНС діє до / в напрямку* (реципієнта); *АГЕНС діє для / через* (мета або причина); *АГЕНС діє для* (результату або бенефіціанта) [11, с. 83–84].

Нами вибрано 745 контекстів, які характеризують саму подію (Бій під Крутами) з погляду символізму в українській історії. Джерелом дослідження стали праці українських істориків, публіцистів, а також тексти документів. Основною джерельною базою стала праця «Бій під Крутами в національній пам'яті: Збірник документів і матеріалів» (2013), в якій зібрано наукові дослідження, сучасні офіційні документи, публікації в ЗМІ початку ХХ століття, а також спогади та публіцистику [15]. Також проаналізовано статті Є. Маланюка [16] та сучасного українського історика М. Ковальчука [17], розглянуто працю О. Бузини [18] як зразок дискурсу критичного сприйняття подій в Україні початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Бій під Крутами¹ (1918) – одна з найбільш міфологізованих сторінок української історії. У науковій літературі вона подана або як подія, що стала символом опору у війні з більшовиками, або як символ невдачі влади УНР, а отже, як трагедія. У результаті доміантними у крутянських нарративах стають концепти *ГЕРОЇЗМ* або *ТРАГЕДІЯ* залежно від поглядів автора тексту. У результаті дискурсивної вибірки терміни та терміносполуки згруповано в межах двох груп: з *героїчною* та *трагічною* семантикою. Якщо розглядати концепт *КРУТИ* як домен, то його можна структуру-

вати на інші концепти – власне *КРУТИ*, *БІЙ ПІД КРУТАМИ*, *УЧАСНИКИ БОЮ*, *ВЛАДА*.

І. Героїчна семантика фреймового наповнення. Усього виділено 77 слів та сполук (553 слововживання) у межах слотів мережі героїчного наповнення. Із них зафіксовано 168 вживань словоформ з коренем *герой-*.

Концепт 1 і 2. *КРУТИ / БІЙ ПІД КРУТАМИ*. Вербалізатори цих концептів уживають у досліджуваних текстах як синонімічні і взаємозамінні, тому розглядатимемо їх відповідно. Таксономічний (ідентифікаційний) фрейм. **БІЙ ПІД КРУТАМИ** / є / **ПОДВИГ** (*героїчний подвиг, лицарський подвиг* – усього 59 слововживань); **СИМВОЛ** (*символ* (2), *символ відданості й самопожертви* (1), *символ боротьби за незалежність* (2), *символ героїського чину* (1), *символ героїзму* (4), *символ опору* (3), *символ виконання обов'язку* (2), *символ пробудження нації* (2), *символ патріотизму* (1), *символ героїського змагу* (1), *символ для всіх борців* (1), *символ нового українства* (1), *символ любові до батьківщини* (1), *символ віри* (1), *символ ідеалізму* (1), *символ непоборності* (1), *символ готовності класти життя за державу* (1) – усього 26 слововживань); **ПЕРЕМОГА** (*українська перемога* (2), *перемога духу* (2), *більше, ніж перемога* (1), *перемога над смертю* (1), *переможна боротьба* (1), *перемога в поразці* (1) – усього 8 слововживань); **ПРИКЛАД** (*приклад звитяги* (3), *приклад героїзму* (2), *приклад любові до Батьківщини* (2), *приклад подвигу* (1) – усього 8 слововживань); **БОРОТЬБА** – усього 5 слововживань; **ОПЕРАЦІЯ** (*успішна операція* (5), *операція знищення неволі* (1) – усього 6 слововживань); *героїський ЕПІЗОД боротьби* (1), *воєнний епізод* (1), *дуже значний епізод* (1) – усього 3 слововживання; **СТОРІНКА історії** (1) (*героїчна сторінка* – 2, *сторінка богатирства* (1) – усього 4 слововживання); **ГЕРОЇЗМ** – усього 3 слововживання; **ВИЯВ** *героїзму* (1), *вияв патріотизму* (1), *вияв юнацького злету* (1), *вияв лицарського абсурду* (1), *вияв лицарськості* (1), *вияв бойовості* (1), *вияв лицарськості українського духа* (1) – усього 7 слововживань; *постійний ДОРОГОВКАЗ* *усьому українському народові* (1); *героїське БЕЗУМСТВО* (2); **ЛЕГЕНДА** *свобідної нації* (1); *героїчна ДАТА* (1), *символічна дата* (1) – усього 2 слововживання; *героїський СПРОТИВ* (1); *героїчна ПРАЦЯ* (1); *героїчний ВЧИНОК* (1); *героїчна ЗАГИБЕЛЬ* (1); **ОПІР** *ворогові* (1), *збройний опір Москві* (1), *опір радянській армії* (1) – усього 3 слововживання; *українське ВАТЕРЛОО* (1), **НАРОДИНИ ЛЕГЕНДИ** (1),

¹ Бій під Крутами – це одна зі сторінок боротьби за українську державу (доби визвольних змагань початку ХХ століття): історія про кілька сотень студентів (близько 400), які захищали важливу залізничну станцію Крути, аби не пустити більшовицькі війська до Києва. Крутянці виконали поставлене завдання. Частина з них загинула, а решта після бою повернулася додому.

ЗІРВАННЯ ЛАШТУНКІВ невідомої комедії – (1), **ПОЧАТОК** визвольної **РЕВОЛЮЦІЇ** (1), **ПРОЦЕС КРИСТАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСОБЛИВОСТІ** (1), **ФОРМУВАННЯ НОВІТНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЮДИНИ** (1), **ПРОЦЕС ВИДУЖУВАННЯ** від рабства (1), **НАРОДИНИ** нового українця (1). Усього в межах таксономічного фрейму – 26 лексем / 151 слововживань. Предметний (квалітативний) фрейм: **КРУТИ** /є/ **героїчні** (3), **КРУТИ** /є/ **безсмертні** (6) – усього 2 слова / 9 слововживань.

Концепт 3. **УЧАСНИКИ БОЮ**. Таксономічний (ідентифікаційний) фрейм. **УЧАСНИКИ БОЮ** (кореляти: **ЮНАКИ**, **СТУДЕНТИ**, **ШКОЛЯРІ**, **МОЛОДЬ**, **ШКІЛЬНА МОЛОДЬ**) /є/ **ГЕРОЇ** (113), **герої-юнаки** (10), **народні герої** (5), **національні герої** (3), **герої-воїни** (1), **герої-борці** (1), **герої-патріоти** (1), **брати-герої** (1), **полеглі герої** (1), **герої самопожертви** (1) – усього 137 слововживань); **ЛИЦАРІ** (лицарі (48)); **БОРЦІ** (борці (12), борці за волю (9), борці за незалежність (3), борці за свободу (2), борці за рідний край (2), борці-юнаки (1), борці за правду (1) – усього 30 слововживань); **ОБОРОНЦІ** (оборонці (8), оборонці Крут (6), оборонці столиці (Києва) (6), оборонці волі України (1), українські оборонці (2), оборонці держави (2), оборонці Батьківщини (5), оборонці волі (1), оборонці рідного краю (1), оборонці незалежності (1) – усього 27 слововживань); **ЗАХИСНИКИ** (захисники української незалежності (3), захисники України (4), захисники Крут (2), захисники Вітчизни (1) – усього 10 слововживань); **перші українські КІБОРГИ** (5); **ЦВІТ** української молоді, **цвіт** української нації, **цвіт** населення, **цвіт** юнацтва, **український цвіт** (5); **СИНИ** (сини (2), сини України (6), сини Соборної України (2), сини нації (1), наймолодші сини (1), вірні сини народу (2), сини своєї Батьківщини (2) – усього 16); **ЕНТУЗІАСТИ** української ідеї (1); **СИМВОЛ** для наслідування (3), **ТИП НОВІТНЬОГО УКРАЇНЦЯ** (1). Усього – слів 11 слів/283 слововживань. Предметний (квалітативний) фрейм: **УЧАСНИКИ БОЮ** (кореляти: **ЮНАКИ**, **СТУДЕНТИ**, **ШКОЛЯРІ**, **МОЛОДЬ**, **КРУТЯНИ**) /є/ **молоді** (5), **юні** (4), **славні** (2), **героїчні** (2), **мужні** (5), **безсмертні** (2), **славетні** (4), **щирі** (2), **нездолані** (3), **міцні** (2), **завзяті** (2), **хоробрі** (4), **найкращі** (7), **вірні** (2), **незабутні** (4), **незламні** (3), **легендарні** (2), **найпалкіші** (1) – усього 18 слів / 56 слововживань. Акціональний фрейм: **УЧАСНИКИ БОЮ** (кореляти: **ЮНАКИ**, **СТУДЕНТИ**, **ШКОЛЯРІ**, **МОЛОДЬ**, **ШКІЛЬНА МОЛОДЬ**) /**боронили** / столицю (Україну) / від північних варварів (усього 15); (**виконали** / постав-

лене завдання (5); **захищали** Київ (8); **виявили** / **патріотизм** (5); **прийшли на допомогу** / своєму народові (2), **вмерли** за Вітчизну (3), **загородили** шлях до столиці (2); **вмерли** славною смертю (1), **перемогли** своєю смертю **смерть** (1), **збудували** основу державного духа нації (1), **стали** під прапор борців за волю України (1), **купили** своєю кров'ю **вартості** своєму народові (1), **дали** моральну силу новітньому українському війську (1), **не лякались** (1), **не тікали** (1), **вступили в бій** за столицю (2), **дали приклад** національної дисципліни (1), **врізьбили** риси національного стилю (1) – усього 18 лексем і сполук / 52 слововживань.

Концепт 4. **ВЛАДА**. Акціональний фрейм: **ВЛАДА** (кореляти: **УРЯД**, **ЦЕНТРАЛЬНА РАДА**, **УНР**) / **підтримувала** / **прагнення студентів** (1), **служила** / нації (1) – усього 2 / 2.

II. Трагічна семантика фреймового наповнення. Усього виділено 69 слів та сполук слів (192 випадки їхнього вживання) у межах трагічного контексту.

Концепти 1 і 2. **КРУТИ** / **БІЙ ПІД КРУТАМИ**. Таксономічний (ідентифікаційний) фрейм: **БІЙ ПІД КРУТАМИ** /є/ **ТРАГЕДІЯ** (5); **трагічна ПОДІЯ** (6), **сумна подія в нашій історії** (1); **безжалісна БОРОТЬБА** (1), **кривава боротьба** (1); **безмірна, важка ВТРАТА** (2); **військова ПОРАЗКА** (1); **геройське БЕЗУМСТВО** (1); **крутянський ПОГРОМ** (1); **ЖЕРТВА** (5), **марна жертва** (1); **НАСЛІДОК** невдалої політики Центральної Ради (1); **неуспішна ОПЕРАЦІЯ** армії УНР (1); **ПРИКЛАД** жертвності (1); **СИМВОЛ** невмілого планування (1), **символ трагедії** (1); **ПОМИЛКА** (3), **соромна ПОМИЛКА** політиків (1), **трагічна помилка** військовиків (1); **трагічна БИТВА** (1); **трагічна БОРОТЬБА** (2); **трагічна ДАТА** (1); **трагічна ДІЯ** (1), **трагічна ЗАГИБЕЛЬ** молоді (2), **трагічна КАТАСТРОФА** (1), **трагічна СТОРІНКА** (1), **трагічний МОМЕНТ** (1), **трагічна ПЕРЕМОГА** (1), **українські ФЕРМОПІЛІ**² (2), **НЕПОРОЗУМІННЯ** (1), **трагічний ФРАГМЕНТ** (1), **болюче-нещасний ПОЧАТОК ДОБИ** (1) – усього 27 слів і сполук у 51 випадках слововживань. Предметний квалітативний фрейм: **БІЙ ПІД КРУТАМИ** /є/ **трагічний** (3), **один із найтрагічніших** (4), **кривавий** (5) – усього 3 слова чи сполуки / 12 слововживань. Кореляти **БОЮ ПІД КРУТАМИ** **схарактеризовані** такими ознаками: **трагічна** (11), **сумна** (1), **безжалісна** (1), **кривава** (1); **безмірна** (1), **важка** (1), **марна** (1), **невдала** (1);

² Фермопілі – місце загибелі 300 спартанців під проводом царя Леоніда в боротьбі проти персів

неуспішна (1), невмілого (1), соромна (1) – усього 11 лексем / 21 слововживання.

Концепт 3. УЧАСНИКИ БОЮ. Таксономічний (ідентифікаційний) фрейм: УЧАСНИКИ БОЮ (кореляти: ЮНАКИ, СТУДЕНТИ, ШКОЛЯРИ, МОЛОДЬ, ШКІЛЬНА МОЛОДЬ, КРУТЯНИ) / є / ДІТИ (10) (кореляти: **ЖЕРТВИ Крут** (7), **300 СПАРТАНЦІВ** (10), **бідні СТУДЕНТИ** (3), **ДІТИ В ГРОБАХ** (1), **дурні діти** (1), **ЛИЦАРІ АБСУРДУ** (2), **МУЧЕНИКИ** (5), **ЖЕРТВИ** (5) (жертви урядової легковажності (1), жертви, принесені на вітар самостійності (1) – усього 8 слів і сполук / 46 слововживань. Предметний (квалітативний) фрейм: УЧАСНИКИ БОЮ / є / замордовані (3), необстріляні (5), погано озброєні (6), замучені (5), ненавчені (4), ще зовсім юні (3) – усього 6 слів та сполук / 26 слововживань. Акціональний фрейм: УЧАСНИКИ БОЮ (кореляти: ЮНАКИ, СТУДЕНТИ, ШКОЛЯРИ, МОЛОДЬ, ШКІЛЬНА МОЛОДЬ) / заплатили життям / за недалекоглядність українських політиків (1); загинули всі (5), воювали без зв'язку й набоїв (3); не знали військової справи (4), пролили кров (4) – усього 5/17.

Концепт 4. ВЛАДА. Предметний (квалітативний) фрейм: ВЛАДА (кореляти: УРЯД, ЦЕНТРАЛЬНА РАДА, УНР) / політично неспроможна (3), недалекоглядна (1), непрофесійна (1) – усього 3 лексеми / 5 слововживань. Акціональний фрейм: ВЛАДА (кореляти: УРЯД, ЦЕНТРАЛЬНА РАДА, УНР) / відправила / дітей / на смерть (7), відправила / дітей / добровільно-примусово (1), відволікала / увагу / дітьми (1), захищала / себе / дітьми (3), проявила / безладдя (1), проявила / злочинство (1) – усього 6/14.

Можливо, таке трактування трагізму було спричинене болючою реакцією суспільства на загибель молодих учасників бою. Акцентування на трагізмі, з одного боку, могло мотивувати до демонізації ворога та активізації суспільства на боротьбу проти нього. Але, з іншого боку, в умовах інформаційної війни більшовиків проти української влади, особливо активно здійснюваної серед військових частин [15, с. 102], виконало звинувачувальну роль, перекладаючи провину з агресора на українську владу. Показово, що такий наратив нав'язувався для тодішнього українського реципієнта, що видно з газетних публікацій тих часів [15, с. 15]. Таке трактування могло викликати негативне ставлення населення до української влади, показати її неспроможність. Подібне наповнення фреймової мережі узгоджувалося з іншим стереотипним фреймом предметного змісту: «УКРАЇНСЬКА ВЛАДА / є / ПОГАНА»,

нав'язуваного в дискурсі інформаційної війни. У деяких досліджуваних текстах спостережено введення концепту ВЛАДА в негативний контекст. Наприклад, сказано, що представники української влади «*детьми*» в *гробах* **отвлекали** *внимание от своих лукавых лиц и вертлявых политических задниц*» [18, с. 203]; або що влада «*вирішила захиститися від добре озброєної більшовицької армії кількома сотнями шкільної молоді*» [15, с. 15].

Концептуальна метафора «*КРУТЯНИ як 300 СПАРТАНЦІВ*» виконує міфотворчу роль, актуалізуючи семантику загибелі всіх учасників бою, хоч насправді цей факт спростований істориками [17]. Конотативний онім *Фермопіли*³ як корелят до оніма *Крути* актуалізує ще одну метафору – *КРУТИ як ФЕРМОПІЛИ*, яка уособлює місце трагічної загибелі спартанців.

Показово, що в радянському трактуванні учасники бою під Крутами репрезентовані за допомогою демонізованої лексики: «*контрреволюційне студентство*», «*реакційне студентство*», яке «*било сестер милосердя*», «*чинило звірства*», «*розстрілювало своїх солдатів*» [19], що також є елементом ведення інформаційної війни проти України. Подібні лексеми не були враховані в дискурсивній вибірці, оскільки метою статті є дослідження семантичного наповнення фреймової мережі в межах трактування Крут як символічної сторінки в українській історії.

Очевидно, що і надмірна героїзація, і домінування трагічної семантики в крутянському дискурсі не можуть бути об'єктивними репрезентантами концепту *КРУТИ*. В історичному дискурсі останнього десятиліття спростовано міфи про цю подію та встановлено таке: 1) основна частина учасників бою була добре підготовленою і мала бойовий досвід; 2) бій – успішна операція, оскільки поставлене завдання було виконане – затримано наступ ворога; 3) більшість із учасників бою повернулися з поля бою живими [15; 17].

Тому фрейми на зразок «*БІЙ ПІД КРУТАМИ / є / трагічна НЕВДАЧА*» та «*УКРАЇНСЬКА ВЛАДА / ВІДПРАВИЛА / ДІТЕЙ / НА СМЕРТЬ*» не тільки не відповідають реальній картині світу, а їх також можна трактувати як шкідливі для історичної пам'яті. Натомість для збереження історичної пам'яті важливою є така структура фрейму *КРУТИ*: *Таксономічного*: БІЙ ПІД КРУТАМИ / є / УСПІШНА ОПЕРАЦІЯ. *Акціонального*: Українські воїни / ВИКОНАЛИ ЗАВДАННЯ / УСПІШНО.

³ Битва при Фермопілах – оборона греками Фермопільського гірського проходу від перської армії (480 р. до н. е.), якою керував цар Леонід на чолі ядра з 300 спартанців. Майже усі вони загинули в битві.

Саме такою структурою фреймової мережі доцільно замінити усталений «трагічний» сценарій у суспільному дискурсі.

Висновки. Отже, в процесі здійсненого аналізу виявлено 146 лексем і сполук як вербалізаторів концепту КРУТИ. Ці слова вжито в 745-ти контекстах, які характеризують подію (Бій під Крутами) з погляду символізму в українській історії. Концепт КРУТИ є доменом для інших концептів: власне *КРУТИ*, *БІЙ ПІД КРУТАМИ*, *УЧАСНИКИ БОЮ*, *ВЛАДА*. Дібраний матеріал дає можливість структурувати їхнє наповнення слотів відповідно до трьох базових фреймів – таксономічного (ідентифікаційного), предметного (квалітативного) та акціо-нального. Найбільш продуктивним є наповнення мережі *таксономічного* фрейму – 72 одиниці/531 контекст. Наступними за кількісними показни-

ками є *предметний* фрейм – 43/129 та *акціо-нальний* – 31/85.

Структуру фреймових мереж концептів сформовано в межах двох груп: з 1) *героїчною* та 2) *трагічною* семантикою. У першій групі виділено 77 (52%) слів та сполук, які 553 (74%) рази вжиті в різних контекстах. Другу групу репрезентують 69 (47%) слів та сполук, вжитих у 192-х контекстах (26%). Такі результати засвідчують, що в науковій та публіцистичній літературі серед вербалізаторів концепту КРУТИ переважають лексеми з позитивною семантикою та героїчним сприйняттям бою під Крутами. Для збереження історичної пам'яті важливою є така узагальнена структура фрейму КРУТИ: *Таксономічного: БІЙ ПІД КРУТАМИ / є / УСПШНА ОПЕРАЦІЯ. Акціо-нального: Українські воїни / ВИКОНАЛИ ЗАВДАННЯ / УСПШНО.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Минский М. Фреймы для представления знаний. Москва : Энергия, 1979. 152 с.
2. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва, 1988. Вып. 23. С. 52–92.
3. Макаров М.П. Интерпретативный анализ дискурса в малой группе. Москва, 1998. 200 с.
4. Квят А. Медиамем как инструмент политического PR: когнитивный поход. *Электронный научный журнал «Медиаскоп»*. 2013. Вып. 1 URL: <http://www.mediascope.ru/node/1254>.
5. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика (курс лекций по англ. филологии) : учеб. пос. Тамбов : Изд-во ТГУ, 2000. 124 с.
6. Семенчук А.Б. Інноваційні засоби об'єктивації концепту *тероризм* (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Херсон, 2010. 20 с.
7. Андреева І. Акціо-нальний фрейм концепту HORROR: конвенційний зміст і трансформації. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія «Філологічні науки. Мовознавство». 2015. № 4. С. 5–10.
8. Стрельченко К.С. Концептуальний простір *таємниця*: фреймова модель (на матеріалі англійських художніх творів). *Studia philologica*. 2016. Вып. 6. С. 56–62.
9. Карпенко О.У. Концептний зміст фрейму «Збройне протистояння» у російській культурно-мовній традиції : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2006. 22 с.
10. Крайник О. Фреймова модель мовленнєвих актів заперечення. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 4. Розділ І: Когнітивна лінгвістика. С. 55–60.
11. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети. *Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2004. № 9: Проблеми прикладної лінгвістики. С. 81–92.
12. Козак С.В. «Людина і природа» у літературно-художньому дискурсі: досвід фреймового аналізу (на матеріалі романів Е. Штрітматтера і Т. Гарді) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2007. 22 с.
13. Костомарова Н.А. Семантический фрейм в структуре ментального лексикона человека (на примере семантического фрейма «Человек»). *Вестник Пермского университета*. 2015. Вып 3 (31). С. 23–33.
14. Савчук І.І. Фреймова модель комунікативної ситуації суперництва. *Вісник Житомирського державного університету*. Житомир, 2004. № 17. С. 227–229.
15. Бій під Крутами в національній пам'яті: Збірник документів і матеріалів / упорядники: О.М. Любовець (керівник) та ін. Київ : ДП НВЦ «Пріоритети», 2013. 288 с.
16. Маланюк Є. Крути. Народина нового українця. Прага : Українське видавництво «Пробоєм», 1941. 28 с.
17. Ковальчук М. Бій під Крутами: відомі й невідомі сторінки. 2014. URL: <http://www.istpravda.com.ua/research/2014/01/29/141189/>
18. Бузина О. Никто не хотел ехать под Круты. *Союз плуга и трезуба. Как придумали Украину*. Киев : Арий, 2016. С. 200–216.
19. Антонов-Овсенко В.А. Записки о гражданской войне : в 3-х т. Москва : Высш. воен. ред. совет, 1924–1933.
20. СУМ-11: Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

21. ВТСУМ: Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

22. СУМ-20: Словник української мови : в 20 томах. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0>.

УДК 81'373.45

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.1.8>

КОНЦЕПТОСФЕРА МАНДРІВНОГО ДИСКУРСУ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ТРЕВЕЛОГІВ

CONCEPTOSPHERE OF THE TRAVELING DISCOURSE IN MODERN UKRAINIAN TRAVELOGUES

Моштаг Є.С.,

orcid.org/0000-0002-2174-8312

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов*

*Харківського національного університету міського господарства
імені О.М. Бекетова*

Крохмаль А.М.,

orcid.org/0000-0002-9490-489X

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов*

*Харківського національного університету міського господарства
імені О.М. Бекетова*

У статті розглянуто основні архетипні мандрівні концепції на дискурсивному рівні осмислення тревелогів. Актуальність дослідження зумовлена тим, що дискурсивний характер подорожі змінився від простого опису відвіданих об'єктів і місць до відображення почуттів суб'єкта-мандрівника, його особистого досвіду та вражень, які вимагають спеціального лінгвокогнітивного аналізу. Водночас мандрівні концепції набули надзвичайного значення, оскільки вони впливають безпосередньо на композиційну організацію та мову художнього тексту, тобто породжують певний тип дискурсу – мандрівний дискурс. Метою роботи є виявлення основних архетипних концептів у мандрівному дискурсі сучасних українських тревелогів. Основною метою є вивчення лінгвокультурологічної природи концептів та її виявів у подорожніх розповідях. У результаті дослідження з'ясовано, що архетипними мандрівними концепціями сучасних українських тревелогів є концепти *подорож*, *шлях*, *мандрівник* та *пригода*. Їх можна відслідкувати в розповідях про подорожі всіх видів (від міфології до сучасної тревел-журналістики). Ці концепти мають складну, багатшарову структуру. Вони поєднуються в мікро- та макроконтекстах авторських оповідань, утворюючи складну синергетичну цілісність. Варто додати, що поняття *екзотики* також відіграє важливу роль у подорожніх описах, оскільки тревелог без екзотики неможливий з огляду на саму сутність грецького слова *exotikos* – «розташований поза звичними межами». Нині подорожі відображають гламурну екзотику, рефлексія перетворює екзотику на гру, навіть створюється новий тип людини – *homo exoticus*. Можна зробити висновок, що мандрівні концепції займають гідне місце в лінгвістичному та когнітивному аналізі тревелогів, оскільки створюють певний тип дискурсу.

Ключові слова: тревелог, концепт, архетип, дискурс, досвід, подорож.

The article considers the main archetypal traveling concepts at the discursive level of understanding of travelogues. The relevance of the study is due to the fact that the discursive nature of travel has changed over time from the mere descriptions of objects and places visited to reflection of the feelings of the subject-traveler, his / her personal experience and impressions, which in turn requires special linguistic and cognitive analysis. At the same time, traveling concepts have become extremely important, because of the fact that they have a direct impact on the compositional organization and language of the literary text, that is, they generate a certain type of discourse – traveling discourse. The purpose of the work is to identify the main archetypal concepts in traveling discourse in modern Ukrainian travelogues. The main objective is to study the linguistic and cultural nature of concepts and its manifestations in travelogues. As a result of the study, it has been found out that archetypal traveling concepts of modern Ukrainian travelogues are the concepts of *journey*, *way*, *traveler* and *adventure*. They can be traced in stories about travels of all types: from mythology to modern travel journalism. These concepts have a complex, multi-layered structure. They are combined in micro- and macro-contexts of author's stories, forming a complex synergetic integrity. It should be added that the concept of *exotics* also plays an important role in travelogues, as a travelogue without the exotics is impossible given the innermost form of the Greek *exotikos* – "external, located outside the usual boundaries". Nowadays, travelogues reflect glamorous exotics, reflection turns exotics towards the game, even a new type of person is created – *homo exoticus*. The conclusion that can be derived is that the traveling concepts take their worthy place in linguistic and cognitive analysis of travelogues, since they create a certain type of discourse.

Key words: travelogue, concept, archetype, discourse, experience, journey.